

ZAMONAVIY TASVIRIY SAN'ATDA MILLIY MADANIY MEROS VA UMUMINSONIY QADRIYATLARNING BADIY TALQINI

Jumaniyazov Shixnazar Raximberganovich

Kamoliddin Bexzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti

Tasviriy san'at fakulteti dekani

dotsent, pedagogika fanlari bo'yicha

falsafa doktori (PhD)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23059093>

Annotatsiya. Maqolada O'zbekistonda mahobatli rangtasvir san'atining tarixiy shakllanishi va zamonaviy rivojlanish tendensiyalari, shuningdek, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni badiiy ifoda etish masalalari yoritiladi. Mahobatli san'at asarlarining rivojlanishida muhim mezonlardan biri bo'lgan ijodiy erkinlik, mavzu va uslublarning erkin tanlanishi, shuningdek, milliy badiiy merosning boy an'alaridan ijodiy foydalanishning ahamiyati tahlil qilinadi. Ayniqsa, zamonaviy mahobatli rangtasvirda milliylik va umuminsoniy g'oyalarning uyg'unlashuvi hamda ularning badiiy obrazlar orqali ifodalanishiga alohida e'tibor qaratiladi.

Аннотация. В статье освещаются исторические этапы становления и современные тенденции развития монументальной живописи в Узбекистане, а также вопросы художественного выражения национальных и общечеловеческих ценностей. Анализируется значение творческой свободы как одного из важных критериев развития монументального искусства, возможности свободного выбора тем и художественных стилей, а также обращения к богатым традициям национального художественного наследия. Особое внимание уделяется сочетанию национальной самобытности и общечеловеческих идей в современной монументальной живописи и их художественному воплощению посредством образно-пластических решений.

Annotation. The article examines the historical development and contemporary trends of monumental painting in Uzbekistan, with particular attention to the artistic expression of national and universal human values. It analyzes creative freedom as one of the important criteria for the development of monumental art, including the freedom to choose themes and artistic styles, as well as the significance of drawing upon the rich traditions of national artistic heritage. Particular attention is paid to the integration of national identity and universal human ideas in contemporary monumental painting and their artistic expression through figurative and plastic solutions.

Zamonaviy tasviriy san'at jamiyatning ma'naviy-estetik hayotini aks ettiruvchi muhim vositalardan biri sifatida milliy madaniy meros va umuminsoniy qadriyatlarni badiiy ifoda etishda alohida ahamiyat kasb etadi. San'at insonning voqelikka munosabatini shakllantirish, uning estetik didi va ma'naviy qarashlarini yuksaltirish bilan bir qatorda, muayyan xalqning tarixiy xotirasi, milliy tafakkuri va madaniy qiyofasini namoyon etish vazifasini ham bajaradi.

Ayniqsa, mahobatli rangtasvir san'ati o'zining keng qamrovli mazmuni, me'moriy muhit bilan uyg'unligi va katta ijtimoiy-ma'naviy ta'sir imkoniyati bilan tasviriy san'atning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bunday asarlar nafaqat badiiy muhitni bezatadi, balki inson tafakkuri va his-tuyg'ulariga ta'sir etuvchi ma'naviy-estetik makonni shakllantiradi.

Bugungi globallashuv jarayonida milliy san'atning o'ziga xos xususiyatlarini saqlash, uni zamonaviy badiiy tafakkur va ijodiy izlanishlar bilan uyg'unlashtirish dolzarb masalalardan biridir. Chunki milliy madaniy merosning zamonaviy san'atda aks etishi o'tmish an'alarini takrorlash bilan cheklanmaydi. Aksincha, ijodkorning tarixiy merosni anglashi, uni zamonaviy estetik qarashlar asosida qayta talqin qilishi va yangi badiiy obrazlarga aylantirishi muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston tasviriy san'atida milliy an'alar, tarixiy-madaniy meros, xalqning ma'naviy qadriyatlari hamda zamonaviy badiiy qarashlarning o'zaro uyg'unlashuvi turli janr va yo'nalishlarda namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, mahobatli rangtasvir asarlarida tarixiy xotira, milliy o'zlik, insonparvarlik, tinchlik, do'stlik, mehnatsevarlik va ezgulik kabi g'oyalarning badiiy talqini muhim o'rin tutadi.

Shu nuqtayi nazardan, zamonaviy tasviriy san'atda milliy madaniy meros va umuminsoniy qadriyatlarning namoyon bo'lish xususiyatlarini o'rganish, ularning badiiy obraz, kompozitsiya, rang va plastik yechimlarda ifodalanishini tahlil qilish san'atshunoslikning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Milliy madaniy meros har bir xalqning tarixiy taraqqiyoti, dunyoqarashi, urf-odatlar, an'analari, estetik qarashlari va ma'naviy tajribasini o'zida mujassam etgan muhim qadriyatlar tizimidir. Uning tarkibida xalqning asrlar davomida shakllangan badiiy tafakkuri, me'moriy va tasviriy san'at an'analari, rang va shakllarga munosabati, tarixiy obrazlar hamda ma'naviy ideallari mujassam bo'ladi.

Milliy san'atning asosiy xususiyatlaridan biri ham ana shu meros bilan uzviy bog'liqlikda namoyon bo'ladi. Rassom milliy tarix va madaniyatga murojaat qilar ekan, muayyan tarixiy voqeani yoki an'anani shunchaki tasvirlab qolmasdan, uning zamonaviy inson uchun ahamiyatini ham ochib berishga intiladi. Shu ma'noda milliy meros san'atkor uchun tayyor qolip emas, balki yangi ijodiy g'oyalarni shakllantiruvchi muhim manba hisoblanadi.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlar bir-biri bilan bevosita bog'liq bo'lib, ular o'zaro ta'sir etadi, bir-birini to'ldiradi va mazmunan boyitadi. Milliy qadriyatlar muayyan xalqning o'ziga xos xususiyatlarini ifoda etsa, umuminsoniy qadriyatlar inson hayoti va jamiyat taraqqiyoti uchun umumiy ahamiyatga ega bo'lgan g'oyalarni qamrab oladi.

Umuminsoniy qadriyatlar insonlarning ma'naviy ehtiyojlari, hayotiy tajribalari, orzu-intilishlari va axloqiy qarashlari asosida shakllangan ma'naviy boyliklar majmuasidir. Tinchlik, adolat, insonparvarlik, ezgulik, mehr-oqibat, do'stlik, mehnatsevarlik va bag'rikenglik kabi tushunchalar turli xalqlar madaniyatida turlicha badiiy shakllarda namoyon bo'lsa-da, ularning mazmun-mohiyati umumiy insoniy ehtiyoj va ideallarga borib taqaladi.

San'atning kuchli tomoni shundaki, u mazkur qadriyatlarni quruq nazariy tushuncha sifatida emas, balki obraz, rang, kompozitsiya, harakat va ramzlar orqali inson hissiyotiga ta'sir etuvchi shaklda ifodalaydi. Shu sababli mahobatli rangtasvir asarlari jamiyatda ma'naviy-estetik muhitni shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Bugungi kunga kelib zamonaviy mahobatli rangtasvir san'ati jamiyat a'zolari, xususan, yosh avlodning ma'naviy kamolotida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Insonning estetik didi, tarixiy xotirasi va milliy o'zligini anglashida san'at asarlarining ta'siri katta. Ayniqsa, katta

jamoatchilik uchun mo'ljallangan mahobatli asarlar keng auditoriya bilan bevosita muloqotga kirishishi bilan ajralib turadi.

Mahobatli san'at asarlarining rivojlanishida muhim mezonlardan biri ijodiy erkinlikdir. Rassomning mavzuni tanlashi, badiiy uslub va kompozitsion yechimni belgilashi, ranglar nisbatini shakllantirishi hamda milliy an'analarga o'z individual munosabatini bildirishi asarning o'ziga xosligini ta'minlaydi.

Zamonaviy ijod jarayonida milliylik tushunchasi ham o'zgarib, yangi mazmun bilan boyib bormoqda. Milliylik faqat milliy kiyim, me'moriy shakl yoki tarixiy obrazlarni tasvirlash bilangina belgilanmaydi. U rassomning voqelikni milliy tafakkur nuqtayi nazaridan idrok etishi, inson va jamiyat munosabatlariga bo'lgan qarashi, rang va shakllardan foydalanish xususiyatida ham namoyon bo'ladi.

Shu bois zamonaviy mahobatli rangtasvirda milliy an'analarni saqlash bilan bir qatorda, ularni yangi badiiy vositalar orqali qayta talqin qilish jarayoni muhim ahamiyatga ega. Bunda an'ana va innovatsiya qarama-qarshi tushunchalar sifatida emas, balki bir-birini boyituvchi ijodiy omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Bugungi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda tasviriy san'atning ifoda imkoniyatlari ham kengaymoqda. Zamonaviy materiallar, yangi texnik va texnologik yondashuvlar, raqamli vizual muhit va turli badiiy tajribalar rassomga milliy mazmunni yangi shakllarda ifodalash imkonini bermoqda. Bu esa mahobatli rangtasvirning mazmun va shakl jihatdan yanada boyishga olib kelmoqda.

Jahon tasviriy san'ati tarixida milliylik va umuminsoniy qadriyatlarning o'zaro uyg'unligi turli davr va uslublarda namoyon bo'lgan. Rassomlar o'z asarlarida muayyan tarixiy voqealar, inson taqdiri va jamiyatdagi muhim ijtimoiy muammolarni tasvirlash orqali keng insoniy mazmunga ega g'oyalarni ifodalashga intilganlar.

Bunga Jak Lui Davidning mashhur "Maratning o'limi" asarini misol sifatida keltirish mumkin [3,19]. Ushbu asarda muayyan tarixiy voqea tasvirlangan bo'lsa-da, asar mazmuni faqat tarixiy hodisa bilan cheklanib qolmaydi. Unda inson, jamiyat, fidoyilik va tarixiy xotira bilan bog'liq g'oyalar badiiy obrazlar orqali ifodalangan.

Bu misol tasviriy san'at asari muayyan milliy-tarixiy muhitda yaratilgan holda ham umuminsoniy mazmun kasb etishi mumkinligini ko'rsatadi. Demak, milliylik va umuminsoniylik o'zaro zid emas. Aksincha, milliy xususiyat qanchalik chuqur va haqqoniy ifodalansa, asarning umuminsoniy mazmunini ochish imkoniyati ham shunchalik kengayadi.

O'zbekiston tasviriy san'atida ham milliy tarix, madaniy meros va umuminsoniy g'oyalarni uyg'unlashtirgan asarlar salmog'i ortib bormoqda. Bu jarayon milliy san'atning jahon badiiy jarayoni bilan muloqotini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston zamonaviy mahobatli rangtasvir san'atida milliy tarix va madaniy merosga murojaat qilayotgan ijodkorlar orasida Alisher Aliqulov ijodi alohida ahamiyat kasb etadi. Rassom tasviriy san'at olamiga o'tgan asrning 90-yillarida kirib kelgan bo'lib, uning ijodiy shakllanish davri mamlakat hayotida muhim tarixiy o'zgarishlar sodir bo'lgan davrga to'g'ri keladi.

O'zbekistonning mustaqillikka erishishi milliy tarix va madaniy merosga bo'lgan munosabatning yangi bosqichga ko'tarilishiga ham ta'sir ko'rsatdi. Bu jarayon tasviriy san'atda ham o'z aksini topib, rassomlar ijodida tarixiy shaxslar, milliy an'analari, xalqning madaniy merosi va milliy o'zlik mavzularining kengroq talqin qilinishiga zamin yaratdi.

Alisher Aliqulov ijodida ham milliy tarix va madaniy meros muhim o'rin egallaydi. Rassomning 1996-yili poytaxtda bunyod etilgan Olimpiya shon-shuhrati muzeyi uchun ishlangan "Qadimgi Baqtriya sport o'yinlari" pannoti bunga yaqqol misol bo'la oladi. Asarda qadimgi davr

sport an'analari, insonning jismoniy kamoloti va musobaqa ruhi badiiy obrazlar orqali talqin etilgan.

“Uloq”, “Kurash”, “Poyga”, “Yoyandozlik”, “Nayza uloqtirish”, “Tosh ko'tarish” kabi asarlarda ham milliy an'analar va insonning jismoniy hamda ma'naviy barkamolligi bilan bog'liq g'oyalar namoyon bo'ladi. Mazkur kompozitsiyalarda harakat dinamikasi, inson obrazlarining plastik ifodasi, ranglar munosabati va umumiy kompozitsion qurilish muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Rassomning milliy tarixga murojaati 1996-yili Temuriylar tarixi davlat muzeyi uchun ishlangan “Samarqand bozori” pannosida ham kuzatiladi. Asarda tarixiy muhit, shahar madaniyati va xalq hayotiga xos xususiyatlar badiiy obrazlar orqali aks ettiriladi. 2002-yili O'zbekiston tarixi davlat muzeyi uchun yaratilgan “Amir Temur va jahon tarixi” pannosida esa tarixiy shaxs va uning davri bilan bog'liq keng tarixiy-madaniy mazmun ifodalangan [5, 7].

Ushbu asarlarning muhim jihati shundaki, ularda milliy tarix shunchaki tasviriy material sifatida emas, balki zamonaviy insonni tarixiy xotira, vatanparvarlik va ma'naviy meros haqida mushohada yuritishga undaydigan badiiy manba sifatida talqin qilinadi.

Alisher Aliqulov ijodida Vatanga sadoqat, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, tarixiy xotira va milliy g'urur kabi tushunchalar o'zaro bog'liq holda namoyon bo'ladi. Bu holat rassom asarlarining ijtimoiy va ma'naviy ahamiyatini oshiradi. Ayniqsa, jamoatchilikka mo'ljallangan mahobatli asarlar inson va tarix o'rtasida o'ziga xos ma'naviy muloqotni shakllantiradi.

Rassomning keyingi ijodiy izlanishlarida ham milliy va umuminsoniy mazmunga ega mavzular davom ettirilgan. Imom al-Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi muzeyidagi “Imom Buxoriyning hayot yo'llari va ilmiy merosi” nomli asar bunga misol bo'la oladi [5, 7].

Mazkur asarda buyuk allomaning ilmiy va ma'naviy merosi badiiy obrazlar orqali talqin etiladi. Imom Buxoriy siymosi orqali ilm-fanga intilish, ma'rifat, inson kamoloti va ma'naviy poklik kabi umuminsoniy qadriyatlar ifodalanadi. Shu jihatdan asarning mazmuni milliy tarix doirasida qolib ketmasdan, umuminsoniy ma'naviy ahamiyat kasb etadi.

Bunday yondashuvda tarixiy shaxs obrazi orqali muayyan g'oyani bugungi avlodga yetkazish imkoniyati paydo bo'ladi. Demak, rassom tarixiy merosni zamonaviy badiiy tafakkur bilan bog'laydi. Bu esa milliy madaniy merosning zamonaviy san'atdagi hayotiylikni ta'minlaydi.

Mahobatli san'at asarlarining muhim xususiyatlaridan biri ularning inson va jamiyat hayotiga bevosita ta'sir ko'rsatish imkoniyatidir. Muzey, madaniyat markazi, ta'lim muassasasi, jamoat binosi yoki boshqa me'moriy muhitda joylashgan mahobatli asar muayyan makonning estetik qiyofasini belgilash bilan birga, undagi ma'naviy muhitga ham ta'sir ko'rsatadi.

Ayniqsa, yosh avlod tarbiyasida milliy tarix va madaniy merosni badiiy obrazlar orqali namoyon etishning ahamiyati katta. Yosh inson tarixiy shaxslar, milliy qahramonlar, xalq an'analari va ma'naviy qadriyatlar bilan san'at orqali tanishar ekan, ular haqidagi tasavvurlari yanada ta'sirchan shaklda shakllanadi.

Shu ma'noda san'at asarlari ta'lim va tarbiyaning muhim vositalaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Milliy tarixni badiiy obrazlar orqali ifodalash insonda vatanparvarlik, milliy g'urur va tarixiy xotira tuyg'ularini shakllantirishi mumkin. Umuminsoniy qadriyatlarning aks ettirilishi esa insonparvarlik, bag'rikenglik, tinchlik va o'zaro hurmat g'oyalarini kuchaytiradi.

Zamonaviy mahobatli rangtasvirning ijtimoiy ahamiyati ham shundaki, u keng jamoatchilikka mo'ljallangan san'at turi sifatida muayyan g'oyalarni ommaviy madaniy muhitga olib kiradi. Shu sababli mahobatli asarning kompozitsion qurilishi, mazmun aniqligi, obrazlarning ta'sirchanligi va badiiy tili alohida ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy tasviriy san'at taraqqiyotida an'ana va innovatsiya munosabati muhim masalalardan biridir. Milliy an'analarni saqlash san'atning tarixiy ildizlarini asrash uchun zarur bo'lsa, innovatsion yondashuvlar uning zamonaviy badiiy jarayonda rivojlanishini ta'minlaydi.

Mahobatli rangtasvirda bu ikki omilning uyg'unligi kompozitsion yechimlar, ranglar talqini, obrazlar xarakteri va texnik vositalarda namoyon bo'lishi mumkin. Rassom milliy an'analardan foydalangan holda ularni zamonaviy estetik talablarga moslashtiradi. Natijada an'anaviy mazmun yangi badiiy shaklda namoyon bo'ladi.

Bunda rassomning individual ijodiy qarashi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bir xil tarixiy yoki milliy mavzu turli ijodkorlar tomonidan turlicha talqin qilinishi mumkin. Bu esa tasviriy san'atda ijodiy erkinlik va individual uslubning muhimligini ko'rsatadi.

Bugungi kunda O'zbekiston tasviriy san'atida milliy madaniy merosga qiziqishning ortishi mahobatli rangtasvirning mazmunan boyishi uchun muhim imkoniyatlar yaratmoqda. Tarixiy obidalar, buyuk allomalar, milliy qahramonlar, xalq urf-odatlar, mehnat an'analari va zamonaviy jamiyat hayoti bilan bog'liq mavzular rassomlar ijodida yangi badiiy talqinlarga ega bo'lmoqda.

Milliy san'atning kelgusi rivojida rassomlarning ijodiy erkinligini qo'llab-quvvatlash, zamonaviy material va texnologiyalardan foydalanish, badiiy ta'lim sifatini oshirish hamda milliy merosni chuqur o'rganish muhim ahamiyatga ega. Bunda san'atshunoslik tadqiqotlarining ham o'rni katta. Chunki yangi yaratilayotgan asarlarni ilmiy tahlil qilish orqali zamonaviy mahobatli san'atning rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash mumkin.

Milliy madaniy merosning jahon madaniy makoniga integratsiyalashuvi ham zamonaviy san'at uchun yangi imkoniyatlarni yuzaga keltiradi. Milliy mavzularning umuminsoniy g'oyalar bilan boyitilishi O'zbekiston san'atining xalqaro badiiy jarayondagi o'ziga xos qiyofasini namoyon etishga xizmat qiladi.

Bu borada Sh.M. Mirziyoyevning «Barchamizga ma'lumki, har bir suveren davlat o'zining betakror tarixi va madaniyatiga egadir. Bu tarix, bu madaniyatning haqiqiy ijodkori, yaratuvchisi esa haqli ravishda shu mamlakat xalqi hisoblanadi» [1, 5], degan fikri ham muhim metodologik ahamiyatga ega. Zero, xalqning tarixi va madaniyati milliy o'zlikni anglashning asosiy manbalaridan biri bo'lib, san'at mazkur merosni avloddan avlodga yetkazishning ta'sirchan vositasi hisoblanadi.

Insonning ma'naviy dunyosi uning madaniyati, ma'rifati, dunyoqarashi va e'tiqodi bilan chambarchas bog'liq. Shuning uchun san'at asarida milliy qadriyatlarning badiiy ifodalanishi insonning ma'naviy olamini boyitishga xizmat qiladi. Bu esa tasviriy san'atning estetik vazifasi bilan bir qatorda ijtimoiy va ma'naviy vazifalarini ham belgilab beradi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy tasviriy san'atda milliy madaniy meros va umuminsoniy qadriyatlarning badiiy talqini milliy san'atning mazmun va g'oyaviy yo'nalishini belgilab beruvchi muhim omillardan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bugungi mahobatli rangtasvirda milliy an'analarni saqlab qolish bilan bir qatorda, ularni zamonaviy badiiy tafakkur va ijodiy yondashuvlar asosida qayta talqin qilish jarayoni tobora rivojlanib bormoqda.

Mahobatli rangtasvir asarlarida tarixiy-madaniy meros, milliy o'zlik, urf-odat va an'analarning insonparvarlik, tinchlik, ezgulik, vatanparvarlik va mehnatsevarlik kabi umuminsoniy g'oyalar bilan uyg'unlashuvi asarlarning badiiy va ma'naviy ahamiyatini yanada oshiradi.

Alisher Aliqulov ijodi misolida ko'rish mumkinki, milliy tarix va madaniy merosga murojaat qilish zamonaviy badiiy tafakkur bilan uyg'unlashganda, tarixiy mazmunga ega asarlar bugungi avlod uchun ham muhim ma'naviy ahamiyat kasb etadi. "Qadimgi Baqtriya sport o'yinlari", "Samarqand bozori", "Amir Temur va jahon tarixi", "Imom Buxoriyning hayot yo'llari

va ilmiy merosi” kabi asarlarda milliy tarix, ma’naviy meros va umuminsoniy g‘oyalarning o‘zaro bog‘liqligi turli badiiy vositalar orqali namoyon bo‘ladi.

Zamonaviy mahobatli rangtasvirning muhim jihatlaridan biri ijodiy erkinlikdir. Mavzu va uslublarning erkin tanlanishi, milliy badiiy an‘analarga ijodiy yondashish va zamonaviy tasviriy vositalardan foydalanish rassomlarga o‘z individual qarashlarini namoyon etish imkonini beradi.

Shu bilan birga, milliy badiiy an‘analarni davom ettirish ularni aynan takrorlashni emas, balki ularning ma’naviy va estetik mohiyatini zamonaviy badiiy tafakkur asosida qayta anglashni talab etadi. Milliylik va umuminsoniylikning o‘zaro uyg‘unligi ana shu jarayonda muhim ijodiy mezon sifatida namoyon bo‘ladi.

Bugungi kunda mahobatli rangtasvirchi rassomlarning individual ijodiy yondashuvlari, zamonaviy badiiy texnologiyalardan foydalanishlari va milliy merosga yangicha munosabatda bo‘lishlari O‘zbekiston tasviriy san‘atining mazmun va shakl jihatdan boyib borishiga xizmat qilmoqda. Milliy tarix va madaniy merosni umuminsoniy g‘oyalar bilan uyg‘unlashtirgan badiiy asarlar esa nafaqat estetik qimmatga, balki katta ma’naviy-tarbiyaviy ahamiyatga ham ega. Demak, zamonaviy mahobatli rangtasvirda milliy madaniy meros va umuminsoniy qadriyatlarning badiiy talqini milliy san‘atning tarixiy davomiyligini ta’minlash, milliy o‘zlikni anglash, yosh avlodning ma’naviy-estetik dunyoqarashini shakllantirish hamda O‘zbekiston tasviriy san‘atining xalqaro badiiy jarayondagi o‘ziga xos o‘rnini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. **Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.** – Toshkent: O‘zbekiston, 2016.
2. **Amaliy bezak san‘ati. Tasviriy san‘at. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi.** – Toshkent, 2006. – 12-jild. – B. 542–563.
3. Pugachenkova G. **Iz khudozhestvennoy sokroviunitsi Srednego Vostoka.** – Toshkent, 1987.
4. Qoraboyev U. **Madaniyat masalalari.** – Toshkent, 2009. – 251 b.
5. **O‘zbekiston san‘ati.** – Toshkent.
6. Stepanov G.P. **Kompozitsionnye problemy sinteza iskusstv.** – Xudojnik, 1984.
7. **Dekorativnaya monumentalnaya jivopis.** – Shanxay, 1999.